

Berättarkväll februari 2018

Årets första berättarkväll gästades av två landskapsarkeologer Lena Berg-Nilsson och Ola Nilsson. Först ut var Lena Berg-Nilsson, som berättade om tidig svensk gruvhantering med fokus på Hudiksvalls kommun.

Lena Berg-Nilsson är doktorand och kommer om ett år att lägga fram sin doktorsavhandling om den medeltida gruvnäringen.

Hon började med att ställa frågan vad det är som driver oss människor att leta mineraler i berg. Och svaret är människans girighet, vilket redan romarna ansåg på sin tid. Gruvor kommer och går, sa Lena Berg-Nilsson. Ett exempel är Kaunisvaara vid Pajala, som man hade stora förhoppningar på, men som lades ner, men som nu kanske ska väckas till liv igen. Vem äger en gruva? Tidigare kunde det vara markägaren, för vilken gruvbrytning var en skyldighet om det fanns fyndigheter på hans mark. Men denne kunde underlåta att bryta malmen om han ansåg att det inte lönade sig. Men i och med Kristoffers landslag på 1400-talet, så fick kungen ett övergripande ansvar och kunde ta över brytningsrättigheten.

Gruvbrytning är en lång historia, ett av de första gruvbergen var Garpenberg, så tidigt som 375 före Kristus. Från 400-talet fram till idag har gruvbrytning förekommit kontinuerligt. På medeltiden fanns det flera gruvberg än städer. I Hälsingland vet vi inte med säkerhet när brytningen inleddes. Olaus Magnus talar dock i sin nordiska historia om yrkesskickliga smeder i landskapet.

Sedan kom Lena Berg-Nilsson in på gruvorna i Hälsingland. Här känner vi till koboltgruvan i Loos från 1700-talet. Vidare gruvberget i Gnarp, som Lena Berg-Nilsson upptäckte under en sommarutflykt och som härstammar från slutet av 1700-talet eller början av 1800-talet.

Mellan Alfta och Ovanåker har det funnits en kopparhytta, förmodligen från tidigt 1600-tal.

Källa här är Olof Broman, vilket inte är helt tillförlitligt, menade Lena Berg-Nilsson. I

Hudiksvalls kommun finns tre gruvberg i Bricka, Forsa och Niannoret. För sin del fann Lena Berg-Nilsson Blacksås och Bricka, som högtintressanta områden att undersöka. Om Blacksås har legenden talat om stora rikedomar. I Bricka finns minst fem gruvhål. Men ingen har undersökt dem. Till slut gick Lena Berg-Nilsson in på ett annat användningsområde som gruvbergen haft, som en övergång till Ola Nilssons föredrag. De som gjort missgärningar, dock inte mördare, förrädare eller våldtäktsmän, kunde i gruvorna få en sorts asyl, där de mot arbete i gruvan slapp straff. Det gällde också den som var biltog, det vill säga fredlös. Vi tackar för de nya kunskaper som Lena-Berg Nilsson gav oss om gruvhanteringen i landskapet.

Christer Nilsson

Om avrättandets konst

Efter fikat var det dags för Ola Nilsson att berätta om avrättandets konst. Ola Nilsson inledde med att säga att det är inte mycket vi vet om avrättningsplatsernas historia. Det är något som ingen egentligen velat ta i, en undanskynd historia. I fornlämningsregistret har de betecknande nog tidigare klassats som platser med tradition. Numera går de dock under benämningen fornlämningar, om man kan belägga dem, vilket ger en något högre status. Ola Nilsson listade så ett antal årtal, som är viktiga i sammanhanget. 1876 ägde den sista offentliga avrättningen rum i vårt land och 1910 den sista avrättningen. 1921 upphörde dödsstraffet. Straffen under medeltiden var enligt vår nutida uppfattning oerhört grymma, de var androm till varnagel, skulle skrämman människor från att begå brott. Man kunde dömas för 68 olika brott. Avrättningsmetoderna var i flera fall fruktansvärda. Till dem hörde stening, rådbråkning, då man knäckte benen i kroppen på brottslingen, halshuggning, stegling, då kroppen styckades, kvick i jord, då man blev levande begravd, ett fall finns som man vet om i Hälsingland. Och slutligen bränning på bål, vilket utan undantag drabbade kvinnor, vilka ansågs som häxor.

Avrättningsplatserna var som nutida idrottsarenor. Åskådarna skulle tydligt kunna se vad som skedde. En kal hed kunde vara en lämplig plats eller nära en korsväg. Helst skulle det vara en allmänning och inte en privat äga, eftersom den annars kunde bli hemsökt. En gräns mellan två socknar var alldeles utmärkt, eftersom den osaliga anden då inte visste vart han skulle ta vägen. Avrättningsplatserna har som sagts undersökts väldigt lite. Men vid en undersökning i Dalarna 1987 hittade man bålrester av unga män och kvigor, vilket signalerar att männen dömts för tidelberg med djur.

I Hälsingland är 45 avrättningsplatser kända. Här är häxmyran i Ovanåker nära kyrkbacken belagd. Traditionen har sagt att åtta kvinnor brändes här, man har lyckats identifiera sex av dem med hjälp av släktforskare. Vidare finns avrättningsplatser i Delsbo, Hamrånge, Ockelbo och Ilsbo. I det senare fallet skulle avrättningsplatsen ha legat vid en dansbana. I Hudiksvall fanns avrättningsplatsen vid det som benämns Galgberget. I Sanna finns en täkt som kallas Bödelstakten, och det är nog inte utan orsak, trodde Ola Nilsson. Bödlar, vilka fick avlägga mästarprov, infördes från och med 1600-talet för att få lite ordning och reda i avrättandet. Tidigare kunde lynchmobbar exekvera avrättningen. Till slut berättade Ola Nilsson lite om vad som kommer att ske under 2018, då sökandet efter tre avrättningsplatser i Gästrikland och tre i Hälsingland ska intensifieras. Här kommer man att använda sig av arkeologhunden Fabel, speciellt utbildad för detta ändamål. Vidare tar man hjälp av metalldetektering och fosfatkartering. Det hela ska sedan utmynna i en rapport. Det ser vi fram emot.

Christer Nilsson